

ПРЕДСТАВА НА УЧИТЕЛИТЕ ЗА КАЧЕСТВАТА НА УЧЕНИЦИТЕ

Иван Иванов

Въведение

Особеностите на педагогическата професия предпоставят някои характерни черти на личността на учителя. Сред тях е и отношението му към учениците. Сред публикациите по темата бихме отличили тези на Н.В.Кузмина (1967), С.Жекова (1978, 1983), М.Андреев (1978,1988), А.Майер (1980), Г.Е.Заборовски и Ю.Н.Кучкина (1982), С.В.Кондратиева (1984), Х.Куунарпуу (1984). Като обща тяхна слабост може да се посочи липсата на мащабни емпирични проучвания на представата за ученика. Още по-основателно този извод звучи сега, след промените в нашето общество през последните години.

В този доклад се представят резултатите от едно панелно проучване на представите на учителите, направено с една и съща методика и в еднотипни извадки.

Метод

Изследването се проведе чрез специално разработен лист за оценка по принципа на полярните профили с посочени положителни и отрицателни значения на 32 качества на детската личност. В централната част на листа има седемстепенна скала за оценка на степента на изразеност на качеството.

Списъкът от качества е следният:

1. Активна жизнена позиция Пасивна жизнена позиция
2. Вежливост..... Грубост
3. Висока обща култура..... Невежество
4. Високо самочувствие..... Комплекс за малоценност
5. Гъвкавост на мисленето Догматизъм
6. Дисциплинираност..... Недисциплинираност
7. Искреност..... Лицемерие
8. Колективизъм..... Индивидуализъм
9. Критичност..... Безкритичност
10. Любознателност..... Незаинтересованост
11. Насоченост повече да дава на другите..... Насоченост повече да получава от другите
12. Организираност..... Небрежност
13. Отзивчивост Равнодушие
14. Общителност..... Отчуждение
15. Патриотизъм..... Чуждопоклонничество
16. Постоянство..... Непостоянство
17. Чувство за отговорност..... Безотговорност
18. Самокритичност Себелюбие
19. Самоконтрол..... Избухливост
20. Самостоятелност..... Несамостоятелност
21. Сдържаност..... Невъздържаност
22. Скромност..... Високомерие
23. Смелост Страхливост
24. Тактичност Нетактичност
25. Трудолюбие Мързел
26. Творчество в работата Стереотипност
27. Уважение към труда на другите..... Неуважение към труда на другите
28. Упоритост Безволие

29. Устойчив интерес към ученето *Липса на интерес към ученето*
 30. Физическо съвършенство *Физическо несъвършенство*
 31. Хуманизъм *Човеконенавистничество*
 32. Честност *Нечестност*

Изследвани лица

На изследване са подложени 502 учители от начален, среден и горен курс през 1988 г. От тях 21.7% мъже и 78.3% жени (в генералната съвкупност "български учител" съответно 25.8% и 74.2%); със средно образование 28.6% (27.2% в ген. съвк.), с полувисше - 46.9% (50.2%), с висше - 24.5% (22.6%); от град - 67.4% (62.2%) и от село - 32.6% (37.5%). Разпределението по възраст е следното: до 25 г. - 6.1%, 26-35 г. - 18.4%, 36-45 г. - 31.6%, 46-55 г. - 38.7%, над 55 г. - 4.2%. Разпределението по трудов стаж: до 5 г. - 17.3%, 6-15 г. - 23.5%, 16-25 г. 32.6%, над 25 г. - 26.5%.

Изследването е повторено през 1996 г. с извадка от 100 учители със сходни показатели.

Резултати и обсъждане

1. За цялата извадка

- Получени са следните резултати:

	1988	1996
μ	0.670	0.912
σ	0.412	0.454
V%	61.49	49.78

- Следват оценките за всяко качество (цифрите означават номера на качеството):

оценка*	1988	1996
0,667-0,833	4,14,31,32	1,3,4,5,7,8,13,14,25,28,30,31,32
0,501-0,666	1,2,3,5,6,7,8,9,10,12,13,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25,26,27,28,29,30	2,6,9,10,11,12,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24,26,27,29
0,333-0,500	11	

* Тук и в следващите таблици оценки от 0 до 0,500 означават доминиране на отрицателното значение (макс. = 0), а оценки от 0,500 до 1 - положителното (макс. = 1).

- През 1988 г. преобладава един оптимистичен възглед на учителя за качества на учениците, макар и с много вариации. Единственото качество, оценено глобално като доминиране на отрицателната му форма е N 11 - насоченост повече да получава от другите, и то отчетено като проявяващо се не във всички случаи. През 1996 г. мнението е още по-оптимистично, което е може би неочаквано, но е факт. Дори въпросното 11-то качество не е оценено като доминиращо в отрицателната му форма.
- Ядро на представата за учителя е съвкупността от най-често проявяващи се качества: NN 4,14,31,32 - високо самочувствие, общителност, хуманизъм, честност. Сега към тях са се прибавили и NN 1,3,5,7,8,13, 25, 28, 30 - активна жизнена позиция, висока обща култура, гъвкавост на мисленето, искреност, колективизъм, отзивчивост, трудолюбие, упоритост, физическо съвършенство.

2. Разпределение по пол

- Резултатите са следните:

	ЖЕНИ		МЪЖЕ	
	1988	1996	1988	1996
μ	0.761	0.940	0.575	0.656
σ	0.344	0.457	0.474	0.546
V%	45.14	48.64	82.47	83.16

- По качества:

ОЦЕНКА	ЖЕНИ		МЪЖЕ	
	1988	1996	1988	1996
0,833-1,000	4,14,15		4,14,15	
0,667-0,833	7,8,9,10,31,32	1,3,4,5,7,8,10,13, 14,24,27,29,30,31		1,3,4,5,10,14,24,25,28
0,501-0,666	1,2,3,5,6,12,13,16, 17,18,19,20,21,22, 23,25,26,27,28,29,30	2,6,9,11,12,13,15, 16,17,18,19,20,21, 22,23,25,26,28,32	1,2,3,5,6,7,8,9,10,12,13, 16,17,20,22,23,25,26,27, 28,29,30,31,32	2,6,7,8,9,12,13,15,16,17, 19,20,22,23,26,27,29, 30,31,32
0,333-0,500	11		11,18,19,21,24	11,18,21

- При сравнението на мненията на учителите и учителките през 1988 г. беше констатирана статистически значима разлика (Т - критерий на Стюдънт, 0.95). Мъжете са по-критични, склонни да виждат нещата в "по-черни краски". Значителни са и индивидуалните им вариации. Разликата е преди всичко по отношение на качествата NN 7,8,9,10,31,32: искреност, колективизъм, критичност, любознателност, хуманизъм, честност - оценени по-високо от жените. Също по-високо са оценени от тях качествата NN 18,19,21,24: самокритичност, самоконтрол, съдържаност, тактичност. Тези качества се оценяват от мъжете като проявяващи се по-често като антиподи - себелюбие, избухливост, невъздържаност, нетактичност.
- През 1996 г. оценките са значително по-високи. Това е по-изразено при жените - нарастват оценките на качествата N 1 (активна жизнена позиция), 3 (висока обща култура), 5 (гъвкавост на мисленето), 11 (насоченост повече да дава на другите), 13 (отзивчивост), 24 (тактичност), 27(уважение към труда на другите), 29 (устойчив интерес към ученето), 30 (физическо съвършенство). В същото време намаляват оценките на качествата NN 4 (високо самочувствие), 14(общителност), 15 (патриотизъм), 9 (критичност), 32 (честност).
- При мъжете динамиката е на качествата NN 4,14,15 (високо самочувствие, общителност, патриотизъм), които получават по-ниски оценки и на качествата NN 1,3,5,10,19,24,25,28 (активна жизнена позиция, висока обща култура, гъвкавост на мисленето, любознателност, самоконтрол, тактичност, трудолюбие, уважение към труда на другите), които получават по-високи оценки.

3. Разпределение по образование

- Данните са само от 1996 г. :

	средно	полувисше	висше
μ	1.123	0.780	0.509
σ	0.414	0.337	0.364
v%	36.55	43.22	71.66

- По качества:

оценка	средно	полувисше	висше
0,667-0,833	2,5,6,7,8,9,10,12,13,14,15,16, 17,18,19,20,25,28,29,30,31,32	4,7,8,10,14,15,31,32	4,31
0,501-0,666	1,3,21,22,23,24,26,27,	1,3,21,22,23,24,26,27,	1,3,21,22,23,24,26,27
0,333-0,500	4,11	11,2,5,6,9,12,13,16,17, 18,19,20,25,28,29,30	2,6,7,8,9,10,11,12,13,14,15,16,17,18, 19,20, 25, 28,29,30,32

- Сравнението на мненията на учителите по образование показва ясно изразена тенденция за нарастване на критичността на оценката с нарастването на образованието. Нарастват и индивидуалните вариации. Разликите между оценките са статистически значими.
- Единственото качество, което с нарастване на образованието се оценява по-високо е N 4: високо самочувствие. Почти всички останали качества запазват позициите си или ги влошават. Последното се отнася най-вече за качества NN 7,8,10,14,15,32: искреност (лицемерие), колективизъм (индивидуализъм), любознателност (незаинтересованост), общителност (отчуждение), патриотизъм (чуждопоклонничество), честност (нечестност). Качество N 17 се оценява от висшистите като преобладаване на отрицателния му вариант: безотговорност, а N 11: насоченост повече да получава от другите се оценява така и от висшистите, и от полувисшистите

4.Разпределение по степен на учебното заведение

- Данните са следните, (през 1988 г. не са изследвани детски учителки):

	Дет.гр.	начален курс		среден и горен курс	
	1996	1988	1996	1988	1996
μ	1.165	0.861	0.771	0.561	0.417
σ	0.440	0.361	0.530	0.132	0.485
v %	37.46	41.91	68.76	23.66	116.18

- През 1988 г. сравнението на мненията на учителите според степента на учебното заведение, в което работят показва статистически значима разлика между учителите от средния и горен курс и другите учители. Те дават много по-ниски оценки на качествата на учениците, като са в значителна степен еднородни в становищата си. По високо се оценява само качество N 4 (високо самочувствие) и N 31(хуманизъм). Качество N 11 също се оценява от тях в отрицателния му вариант - насоченост повече да получава от обществото.
- По качества:

оценка	дет.градина	начален курс		среден и горен курс	
	1996	1988	1996	1988	1996
0,667-0,833	1,2,3,4,5,6,7,8, 9,10,12,13,14, 15,23,25,26,27, 28,29,30,31,32	5,7,9,10,14,15, 16,30,31	1,3,4,5,7,8,10,13, 14,25,28,30	4,31	5,10,14,23
0,501-0,666	16,17,18,19,20, 21,22,24	1,2,3,4,5,8,11,12, 13,17,18,19,20, 21,22,23,24,25, 26,28,29,32,	2,6,9,12,15,17,19, 20,22,23,24,26,27, 29,31,32	1,2,3,5,7,8,9,10,12,13, 14,15,16,17,18, 19,20, 21,22,23,24,25,26,28, 29, 30,32	1,2,3,4,6,7,8,9,11, 12,13,15,16,20,25, 26,27,28,29,31,32,
0,333-0,500	11		11,16,18,21	11	17,18,19,21,22,24,30

- В същото време (1988 г.) отношението към детето от началния курс е твърде положително. Няколко пъти повече са качествата, които получават по-висока оценка: 5 (гъвкавост на мисленето), 7 (искреност), 9 (критичност), 10 (любознателност), 14 (общителност), 15 (патриотизъм), 16 (постоянство), 30 (физическо съвършенство), 31 (хуманизъм), 32 (честност).
- През 1996 г. децата от детската градина получават много висока оценка - според учителите 23 от всичките 32 качества се проявяват често в положителния им вариант. Единствено N11 е преобладаващо отрицателно (насоченост повече да получава от другите), но възрастта на децата е такава, че това може да се приеме за нормално.
- Децата от началния курс получават през 1996 по-ниска и по-поляризирана оценка: увеличават се по-високо оценените качества - 1 (активна жизнена позиция), 3 (висока обща култура), 4 (високо самочувствие), 8 (колективизъм), 13 (отзивчивост), 25 (трудолюбие), 28 (упоритост); но се увеличават също по-ниско оценените качества от 1988 г. - 11 (насоченост повече да дава на другите), 16 (постоянство), 18 (самокритичност), 21 (сдържаност).
- При учениците от средния и горен курс тенденцията е същата: нарастват оценките на качества NN 5 (гъвкавост на мисленето), 10 (любознателност), 14 (общителност), 23 (смелост); но силно намаляват на качествата: 17 (чувство за отговорност), 18 (самокритичност), 19 (самоконтрол), 21 (сдържаност), 22 (скромност), 24 (тактичност), 30 (физическо съвършенство).

5. Разпределение по възраст

- Получени са следните средни оценки по възрастови групи:

	до 25 г.		26-35г.		36-45г.		1988 г.	
	1988	1996	1988	1996	1988	1996	46-55 г.	над 55 г.
μ	0.599	0.706	0.784	1.086	0.647	0.800	0.774	0.776
σ	0.441	0.575	0.286	0.383	0.438	0.577	0.366	0.529
v%	73.62	81.56	35.25	35.24	67.79	72.09	47.28	68.17

- Разпределение по качества:

оценка	до 25 г.		26-35 г.		36-45 г.		1988 г.	
	1988	1996	1988	1996	1988	1996	46-55 г.	над 55 г.
0,833-1,00				14				
0,667-0,833	4,7,14,30	14,5,10,14,24,27,29	4,7,14,30,31	1,2,3,4,5,7,8,9,10,12,13,15,23,24,25,26,27,28,29,30,31,32,	4,7,10,14,15,31,32	1,3,4,10,13,14,24,27,29,30,31	5,7,9,14,15,20,31,32	4,8,10,14,15,16,20,25,29,30,31,32
0,501-0,666	1,2,5,6,8,9,10,11,12,13,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25,26,27,28,29,30,31,32	2,3,6,7,8,9,12,13,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25,26,27,28,29,30,31,32	1,2,3,5,6,8,9,11,12,13,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25,26,27,28,29,30,31,32	6,11,16,17,18,19,20,21,22,	1,2,3,5,6,8,9,10,11,12,13,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25,26,27,28,29,32	2,5,6,7,8,9,12,15,16,17,20,21,22,23,25,26,28,32	1,2,4,6,8,10,12,13,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25,26,27,28,29,30	1,2,5,6,7,12,13,16,17,18,19,21,22,23,24,26,27,28,29,30
0,333-0,500	17,18	11,18,21,22			11	11,18,19	11	3,4,11

- Средните оценки през 1996 са по-високи във всички възрастови групи. Динамиката на оценките е същата, както през 1988.
- Сравнението на мненията по възраст показва статистически значими разлики между оценките на учителите до 25 г. и по-възрастните им колеги. Във възрастта до 45 г. учителите преживяват две кризи, изразяваща се в следното: най-младите учители са най-критични и също най-разнообразни в мненията си. Следва (26-35 г.) преоценка на качествата на учениците, при което нивото на положителните оценки се вдига най-високо. Същевременно индивидуалните различия са най-ниски. През следващото десетилетие (36-45 г.) пак става преоценка на учениците, като оценките са силно полярни и общото ниво пада.
- След 45-тата година нивото на оценките почти достига нивото от 26-35 г., като с възрастта поляризацията засилва.
- През 1988 г. най-динамично нарастват с възрастта на учителите положителните оценки на качествата N 15, 16, 20, 25, 29, 30, 31, 32: патриотизъм, постоянство, самостоятелност, трудолюбие, устойчив интерес към ученето, физическо съвършенство, хуманизъм, честност. Обратното важи за качествата N 3,4,11: невежество, комплекс за малоценност, насоченост повече да получава от обществото.
- През 1996 г. това са качествата: 3 (висока обща култура), 13 (отзивчивост), 14 (общителност), 24 (тактичност), 27 (уважение към труда на другите), 29 (устойчив интерес към ученето). Намалява изразеността на качествата: 11 (насоченост повече да дава на другите), 18 (самокритичност), 19 (самоконтрол), 21 (сдържаност), 22 (скромност).
- От съпоставката се вижда, че или “погледът” на учителите се е променил, или промяната на децата е така значителна, а може и да се съчетават едното и другото.

6.Разпределение по трудов стаж (1988)

- Данните са само от 1998 г.:

	до 5 г	6-15 г.	16-25 г.	26-35 г.	над 35 г.
μ	0.572	0.681	0.726	0.863	0.940
σ	0.596	0.364	0.425	0.411	0.528
v%	104.18	47.67	58.49	47.62	56.19

- По качества:

оценка	до 5 г.	6-15 г.	16-25 г.	26-35 г.	над 35 г.
0,833-1,000	4				
0,667-0,833	1,5,28	4,10,14, 31	4,5,7,14,15,30, 31,32	8,9,10,13,14,15, 20,22, 23,25, 31,32	7,8,12,14,19,20, 22, 23,25,29, 31,32
0,501-0,666	2,3,6,16,21,24,7,8, 9,10,11,13,14, 19,20,22,23, 25, 27, 29,30,31, 32	1,2,3,4,5,6,7,8, 9,11,12,13,15,16, 17,19,20, 21,22, 23, 24, 25,26, 27,28,29, 30,32	1,2,3,6, 8,9,10, 12,13,16,17,18, 19,20, 21,22, 23, 24, 25,26,27, 28,29	1,2,3, 4,5,6, 7, 12,16, 17,18, 19,21,24, 26,27, 28, 29,30	1, 2,3, 4,5,6, 9,10,13,15, 16, 17,18,21,24, 26,28,30
0,333-0,500	12,15,17,18,26	18	11	11	11,27

- Сравнението на мненията на учителите с различен трудов стаж дава следната картина: очевидна е тенденцията за нарастване на положителността на оценката с нарастване на стажа. Статистически

значими разлики съществуват между показателите за учителите със стаж до 25 г. и с по-висок стаж. Учителят със стаж до 5 г. има изключително ниска и при това поляризирана оценка на качествата на учениците. Много високо се оценяват качества като високо самочувствие (4), активна жизнена позиция (1), гъвкавост на мисленето (5), упоритост (28). Като проявяващи се в отрицателния им вариант се оценяват качества N 12,15,17,18,26: небрежност, чуждопоклонничество, безотговорност, себелюбие, стереотипност.

- Следващите 10 г. от трудовия стаж са време на преоценки. От водещите качества се запазва само N високо самочувствие и се прибавят N 10,14 и 31: любознателност, общителност, хуманизъм. Като отрицателно проявяващо се се посочва само N 18: себелюбие.
- Следващите години от трудовия стаж се характеризират с относителна стабилност и нарастваща поляризация на оценките. Към посочените вече водещи положителни качества общителност (14), хуманизъм (31) постепенно се прибавят колективизъм (8), организираност (12), самостоятелност (20), скромност (22), смелост (23), трудолюбие (25), честност (32). Оценката се завишава - все повече качества се оценяват като проявяващи се в болшинството случаи.
- Силно пада оценката на качествата високо самочувствие (4), гъвкавост на мисленето (5), искреност (7), любознателност (10). Затвърдява се мнението, че като отрицателни се проявяват качествата: насоченост повече да получава от обществото (11) и неуважение към труда на другите (27).

7. Разпределение по етническия произход на учителите.

- Данните са само за 1996 г.

	бълг.	турци
μ	0.937	0.837
σ	0.470	0.472
V%	50.16	56.39

- По качества:

оценка	българи	турци
0,667-0,833	1,2,3,4,5,7,8,10,13,14,22,24,26,27,29,30,31	1,4,7,10,12,13,14,15,24,25,27,28,29,31
0,501-0,666	6,9,12,15,16,17,18,19,20,21,23,25,28,32	2,3,5,6,8,9,11,16,17,19,20,21,23,26,30,32
0,333-0,500	11	18,22

- Учителите - българи оценяват децата с по-високи оценки.
- Разликите в съдържателно отношение са значителни. Българите дават по-високи оценки на качествата: 2 (вежливост), 3 (висока обща култура), 5 (гъвкавост на мисленето), 8 (колективизъм), 22 (скромност), а турците - на N 28 (упоритост). Също така българите оценяват като проявяващо се като отрицателно само качество N 11 (насоченост повече да дава на другите), докато турците считат, че това са N 18 (самокритичност) и 22 (скромност).